

**Основни понятия в китайската
мисъл и култура**
КНИГА ПЕТА

中華思想文化術語

София, 2020

ПРЕВОДЪТ Е НАПРАВЕН ПО ИЗДАНИЕТО:

圖書在版編目(CIP)數據

中華思想文化術語.5 : 漢英對照 / 《中華思想文化術語》編委會編.--北京: 外語 教學與研究出版社, 2017.7

ISBN 978-7-5135-9346-5

I. ①中…II. ①中…III. ①中華文化—術語—漢、英IV. ①K203-61

中國版本圖書館CIP資料核字(2017)第198964號

Original Chinese-English Bilingual Text © Foreign Language Teaching and Research Publishing Co., Ltd.

Bulgarian translation © Foreign Language Teaching and Research Publishing Co., Ltd.

This edition is published by arrangement with Foreign Language Teaching and Research Publishing Co., Ltd. This edition is for sale in Bulgaria only and may not be purchased for export therefrom.

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на издателство „Изток-Запад“.

© Петко Т. Хинов, превод, 2020

© Издателство „Изток-Запад“, 2020

ISBN 978-619-01-0616-6

中華思想文化術語

ОСНОВНИ ПОНЯТИЯ В КИТАЙСКАТА МИСЪЛ И КУЛТУРА

КНИГА ПЕТА

Превод от китайски и старокитайски
Петко Т. Хинов

България среща Китай

东西合作 · 连接世界

ЕКИП ОТ СПЕЦИАЛИСТИ, РАБОТИЛИ ПО СЪСТАВЯНЕТО НА СБОРНИКА
„ОСНОВНИ ПОНЯТИЯ В КИТАЙСКАТА МИСЪЛ И КУЛТУРА“:

КОНСУЛТАНТИ:

李學勤 (Li Xueqin), 林戊蓀 (Lin Wusun),
葉嘉瑩 (Florence Chia-ying Yeh), 張豈之 (Zhang Qizhi)

ЕКСПЕРТНА КОМИСИЯ:

Директор:

韓震 (Han Zhen)

Членове:

晁福林 (Chao Fulin), 陳德彰 (Chen Dezhang), 陳明明 (Chen Mingming),
馮志偉 (Feng Zhiwei), 韓經太 (Han Jingtai), 黃友義 (Huang Youyi),
金元浦 (Jin Yuanpu), 李建中 (Li Jianzhong), 李照國 (Li Zhaoguo),
樓宇烈 (Lou Yulie), 馬箭飛 (Ma Jianfei), 聶長順 (Nie Changshun),
潘公凱 (Pan Gongkai), 王博 (Wang Bo), 王寧 (Wang Ning),
葉朗 (Ye Lang), 袁濟喜 (Yuan Jixi), 袁行霈 (Yuan Xingpei),
張立文 (Zhang Liwen), 張西平 (Zhang Xiping), 鄭述譜 (Zheng Shupu)

ЧУЖДЕСТРАННИ КИТАИСТИ:

艾 愷 (Guy Salvatore Alitto), 安樂哲 (Roger T. Ames)
包華石 (Martin Joseph Powers), 顧 彬 (Wolfgang Kubin)
韓安德 (Harry Anders Hansson), 柯鴻岡 (Paul Crook)
柯馬凱 (Michael Crook), 司馬麟 (Don Starr)
魏查理 (Charles Willemen)

АКАДЕМИЧЕН СЪВЕТ:

白振奎 (Bai Zhenkui), 蔡力堅 (Cai Lijian), 陳海燕 (Chen Haiyan),
陳少明 (Chen Shaoming), 付志斌 (Fu Zhibin), 郭曉東 (Guo Xiaodong),
郝任德 (Michael Hoare), 何世劍 (He Shijian), 胡海 (Hu Hai),
胡智鋒 (Hu Zhifeng), 黃春豔 (Huang Chunyan), 賈德忠 (Jia Dezhong),
姜海龍 (Jiang Hailong), 蔣好書 (Jiang Haoshu), 李存山 (Li Cunshan),
李景林 (Li Jinglin), 李雪濤 (Li Xuetao), 林滿秋 (Lin Man-Chiu),
劉青 (Liu Qing), 柳拯 (Liu Zheng), 呂玉華 (Lü Yuhua),
滿興遠 (Man Xingyuan), 孟慶楠 (Meng Qingnan),
裴德思 (Thorsten Pattberg), 喬希 (Joshua Mason), 喬永 (Qiao Yong),
任大援 (Ren Dayuan), 沈衛星 (Shen Weixing), 施曉菁 (Lynette Shi),
孫藝風 (Sun Yifeng), 陶黎慶 (Tao Liqing), 童孝華 (Tong Xiaohua),
王剛毅 (Wang Gangyi), 王惠民 (Wang Huimin), 王柯平 (Wang Keping),
王麗麗 (Wang Lili), 王維東 (Wang Weidong), 魏玉山 (Wei Yushan),
溫海明 (Wen Haiming), 吳根友 (Wu Genyou), 吳志傑 (Wu Zhijie),
夏吉宣 (Xia Jixuan), 徐明強 (Xu Mingqiang), 徐亞男 (Xu Yanan),
徐英 (Xu Ying), 嚴文斌 (Yan Wenbin), 嚴學軍 (Yan Xuejun),
楊雪冬 (Yang Xuedong), 楊義瑞 (Yang Yirui), 於文濤 (Yu Wentao),
余來明 (Yu Laiming), 張建敏 (Zhang Jianmin), 張靜 (Zhang Jing),
章思英 (Zhang Siying), 趙桐 (Zhao Tong), 鄭開 (Zheng Kai), 周雲帆 (Zhou Yunfan),
朱良志 (Zhu Liangzhi), 朱淵 (Zhu Yuan), 左勵 (Zuo Li)

СЪДЪРЖАНИЕ

ÀI RÉN WÉI DÀ 愛人爲大 ЛЮБОВТА КЪМ ЧОВЕКА Е НАЙ-ВЕЛИКОТО ДЕЛО	15
ĀN PÍN LÈ DÀO 安貧樂道 СМИРЕНИЕ В НИЩЕТАТА, РАДОСТ В ПРАВДАТА	17
BĀ YĪN KÈ XÍE 八音克諧 СЪГЛАСИЕ НА ОСЕМ ГЛАСА	18
BĚI QŮ 北曲 СЕВЕРЕН НАПЕВ	20
BĪNG QIÁNG ZÉ MIÈ 兵強則滅 ГРУБАТА СИЛА ЩЕ ПОГИНЕ	22
BÓ SHĪ JÌ ZHÒNG 博施濟衆 (ОКАЗВАМ) ВСЕОБХВАТНА ПОЛЗА И ПОДКРЕПА НА НАРОДА	23
BÚ YÁN ZHĪ JIĀO 不言之教 ВЪЗПИТАНИЕ БЕЗ ДУМИ	24
CÁNG FÙ YÚ MÍN 藏富於民 НАРОДЪТ Е ХАЗНАТА НА ДЪРЖАВАТА	25
CHÉNG ZHÚ YÚ XIŌNG 成竹於胸 БАМБУКЪТ Е ГОТОВ В УМА	27
CHUÁN SHÉN XIĚ ZHÀO 傳神寫照 ДА ПРЕДАДЕШ ДУХА И ВЪПЛЪТИШ ОБРАЗИТЕ	29
CHŪNJÍE 春節 ПРОЛЕТЕН ПРАЗНИК	31
DÀ XUÉ 大學 ВИШЕТО УЧЕНИЕ	33
DUÓ TĀI HUÀN GŮ 奪胎換骨 „ПРИСВОЯВАМ УТРОБАТА И ПОДМЕНЯМ КОСТИТЕ“	35
Fǎ YŮ SHÍ BIÀN Lǐ YŮ SŪ HUÀ 法與時變，禮與俗化 ВРЕМЕНАТА ПРОМЕНЯТ ЗАКОНИТЕ, ОБИЧАИТЕ – НРАВИТЕ (РИТУАЛИТЕ)	37
FǎN QIÚ ZHŪ Jǐ 反求諸己 ТЪРСЯ ПРИЧИНАТА В СЕБЕ СИ	39
FĒNG RÒU WĒI GŮ 豐肉微骨 ТУЧНА ПЛЪТ И КРЕХКИ КОСТИ	41
GǎN WÙ 感物 ВЪНШНО ВЪЗДЕЙСТВИЕ ВЪРХУ ЧУВСТВАТА	43

GUĀNG ÉR BÚ YÀO 光而不耀 БЛЯСКАВ, НО НЕ ОСЛЕПИТЕЛЕН	44
HÉ TÓNG Yì 合同異 ЕДИНСТВО МЕЖДУ ТЪЖДЕСТВО И РАЗЛИЧИЕ	45
HÉ CHŪ YÚ SHÌ 和出於適 ХАРМОНИЯТА СЕ РАЖДА ОТ МЯРАТА	46
HÒU Jǐ BǎO Fā 厚積薄發 ТРУПАМ ЩЕДРО, ИЗНАСЯМ ПЕСТЕЛИВО	47
HUÀ XìNG Qǐ Wěi 化性起僞 ПРЕОБРАЗЯВАМ [ЗОЛОТО] ЕСТЕСТВО И ПОРАЖДАМ СТРЕМЕЖ КЪМ ДОБРО	48
HUÀN ZHŌNG YǒU ZHĒN 幻中有真 В ИЗМИСЛИЦАТА Е СКРИТА ИСТИНА	50
HUÌ HUÀ LIÙ Fǎ 繪畫六法 ШЕСТТЕ ЗАКОНА НА ЖИВОПИСТА	52
HUÌ SHÌ HÒU Sù 繪事後素 ПЪРВО БЯЛАТА КОПРИНА, СЕТНЕ БОИТЕ	54
Jǐ SHÀN CHÉNG DÉ 積善成德 ПРИДОБИВАМ ДОБРОДЕТЕЛИ ЧРЕЗ ТРУПАНЕ НА ДОБРИ ДЕЛА	55
JÍ SĪ GUǎNG Yì 集思廣益 СЪБИРАМ МЪДРОСТ ЗА ВСЕОБЩА ПОЛЗА	56
JiǎNG Xìn Xiū Mù 講信修睦 ХРАНИ ДОВЕРИЕ И ПОДДЪРЖАЙ МИР	57
Jié Qì 節氣 ДВАЙСЕТ И ЧЕТИРИ МАЛКИ СЕЗОНА	58
Jìnzhōng-BÀOGUÓ 盡忠報國 ВЯРНОСТ ДОКРАЙ В СЛУЖЕНИЕ НА РОДИНАТА	60
JīNG, QUÁN 經 權 НЕИЗМЕННОСТ И ВРЕМЕННИ ПРОМЕНИ	62
JūNZǐ Gù QióNG 君子固窮 СКЪРБИТЕ НЕ СЛОМЯВАТ БЛАГОРОДНИЯ ЧОВЕК	64
KĒZHÈNG MĚNG YÚ HŮ 苛政猛於虎 БЕЗЧОВЕЧНОТО УПРАВЛЕНИЕ Е И ОТ ТИГЪР ПО-СВИРЕПО	65
KǔYín 苦吟 ТВОРЧЕСКИ МЪКИ	66
KUĀSHÌ 誇飾 ПРЕУВЕЛИЧЕНИЕ И УКРАСА	67
LÈTIĀN-ZHĪMìNG 樂天知命 РАДВАЙ СЕ С НЕБЕТО, ЗНАЙ ОТРЕДЕНОТО ОТ НЕГО	68
LÍ JIĀNBÁI 離堅白 РАЗГРАНИЧАВАМ ТВЪРДОСТ ОТ БЕЛОТА	69
LÍ XíNG DÉ SÌ 離形得似 ОТДАЛЕЧИ СЕ ОТ ВЪНШНОСТТА, ЗА ДА ОСЪЗНАЕШ СЪЩНОСТТА	70
Lì CÍ 麗辭 КРАСНОСЛОВЕСИЕ	72

LÍN YUĀN-Lǚ BÓ 臨淵履薄 По ръба на пропаст или върху тънък лед	73
LÌU GUĀN 六觀 ШЕСТ ПОДХОДА	75
LÌU Yì 六藝 ШЕСТ ИЗКУСТВА	76
MÁO DÙN 矛盾 ПАРАДОКСЪТ НА КОПИЕТО И ЩИТА	78
MÍ BÚ YǒU CHŪ, XIĀN KÈ YǒU ZHŌNG 靡不有初，鮮克有終 ВСИЧКИ ДЕЛА ИМАТ НАЧАЛО, РЯДКО ОБАЧЕ – УСПЕШЕН ЗАВЪРШЕК	79
MÌÀO SUÀN 廟算 ДВОРЦОВ РАЗЧЕТ	80
MÍNG DÉ 明德 СИЯЯ С ДОБРОДЕТЕЛИ	81
MÍNG FÈN SHǐ QÚN 明分使群 УПРАВЛЕНИЕ НА ОБЩЕСТВОТО ЧРЕЗ ЯСНО ОПРЕДЕЛЕНО ПОЛОЖЕНИЕ И ДЪЛЖНОСТИ	82
MŪ Jǐ DÀO CÚN 目擊道存 СЪЗИРАМ ПЪТЯ СЪС СОБСТВЕНИТЕ СИ ОЧИ	84
NÁN Xì 南戲 ЮЖНА ДРАМА	86
Nǐ RÓNG Qǔ XīN 擬容取心 СРАВНЯВАМ ЛИЦАТА И ПРОНИКВАМ В СЪРЦЕВИНАТА	88
NIÁN 年 ГОДИНА	90
PǐN Tí 品題 ПРЕЦЕНЯВАМ ЧОВЕШКИ КАЧЕСТВА	91
QÍ ZHÈNG 奇正 НЕОБИЧАЕН И ОБИЧАЕН	93
Qì YÙN 氣韻 ЕСТЕТИЧЕСКО ОЧАРОВАНИЕ	95
QIĀN Lǐ ZHǐ XÍNG, SHǐ YÚ ZÚ XIÀ 千里之行，始於足下 ПЪТЕШЕСТВИЕТО ОТ ХИЛЯДА ЛИ ЗАПОЧВА С ПЪРВАТА СЪПЪККА	97
QIĀN XIǎNG MIÀO DÉ 遷想妙得 ЧУДНА НАХОДКА НА ТВОРЧЕСКОТО МИСЛЕНЕ	98
QĪN QĪN 親親 ЛЮБОВ КЪМ СВОЕТО СЕМЕЙСТВО	100
QīNG MÍNG 清明 ПРАЗНИКЪТ ЦИНМИН	101
QÍÓNG ZÉ BIÀN, BIÀN ZÉ TŌNG, TŌNG ZÉ Jǐǔ 窮則變，變則通，通則久 ОТ ИЗЧЕРПАНОСТ – ПРОМЯНА, ОТ ПРОМЯНАТА – НОВ ПЪТ, ОТ НОВ ПЪТ – КЪМ ДЪЛГОТРАЙНОСТ	103
QÍU TÓNG-CÚN Yì 求同存異 ТЪРСЯ ОБЩОТО, ЗАПАЗВАЙКИ РАЗЛИЧНОТО	104

SĀNXǐNG-WÚSHĒN 三省吾身 Трижди се вглеждам дълбоко в себе си	106
SHàng BīNG FÁ MÓU 上兵伐謀 Да разрушиш плановете на неприятеля е най-добрата военна стратегия	107
SHĒSHĒNG-QǔYì 捨生取義 Разделям се с живота си в името на правдата	108
SHĒN YīN Zhī ZhèNG 審音知政 Вслушвайки се в музиката, разбирам какво е управлението на държавата	109
SHēNGXIào 生肖 Китайски зодиак	111
SHíNIÁN-SHùMù , BǎINIÁN-SHùRÉN 十年樹木，百年樹人 Дърво израства за десетилетия, човек израства за столетия	112
SHÍ 時 Време	113
SHÍXù 時序 Промяна с времето	114
SHǐ 史 История	115
SHìWài-TÁOYUÁN 世外桃源 Приказен край с цъфтящи край извори праскови	117
SUǐHÁN-SĀNYǒU 歲寒三友 Трима верни другари и в най-лютия студ	118
TĀSHĀNZHĪSHÍ , KĒYǐ-GōNGYù 他山之石，可以攻玉 С камъни от чужда планина изглаждай драгоценен камък	119
TIĀNLài 天籟 Небесни звуци	120
tuī'ĒN 推恩 Разгръщам човеколюбието си	121
tuījǐ-jírén 推己及人 Да се отнасяш към другите като към себе си	122
xímù-lìxìn 徙木立信 С преместване на дънер печеля народното доверие	123
xiàNSù-BÀORǔ 見素抱樸 Бди над чистотата, пази простотата	124
xiĀO SÀN JiǎN YUAN 蕭散簡遠 Естественост, безгрижие, простота и дълбочина	125
xīNTóng-LǐTóng 心同理同 Сродните по сърце са близки по ум	127
xīNYUè-CHéNGFÚ 心悅誠服 От все сърце приемам (с възхищение)	129

xìn 信	
ЧЕСТНОСТ	130
形具神生 (XÍNG JÙ SHÉN SHÈNG)	
ГОТОВО Е ТЯЛОТО И В НЕГО СЕ РАЖДА ДУХЪТ	131
xìngfèn 性分	
ВРОДЕНИ СВОЙСТВА	132
xiūyǎng-shēngxī 休養生息	
ПОКОЙ И ВЪЗСТАНОВЯВАНЕ, НАБИРАНЕ НА НОВИ СИЛИ	133
xiūcí- lì chéng 修辭立誠	
СЛОВЕСНО ИЗГРАЖДАНЕ И СЪЗДАВАНЕ НА ДОВЕРИЕ	135
xiū dé zhèn bīng 修德振兵	
ВЪЗПИТАВАЙ ДОБРОДЕТЕЛИ И УКРЕПЯВАЙ ВОЙСКАТА	137
xuándé 玄德	
ТАЙНА ДОБРОДЕТЕЛ	138
xuánliáng-cìgǔ 懸樑刺股	
ВРЪЗВАМ СЕ ЗА ГРЕДАТА, БОДА СИ БЕДРОТО	139
yán bì xìn , xíng bì guǒ 言必信 , 行必果	
ДУМА НЕ СЕ ПРЕКЪРШВА, ДЕЛО СЕ ВЪРШИ ДОКРАЙ	140
yīyán-xìngbāng 一言興邦	
ЕДНО СЛОВО МОЖЕ ДА ВЪЗРОДИ ДЪРЖАВА	142
yīyīguànzhi 一以貫之	
ЕДНО ПРОНИЗВА ВСИЧКО	143
yǐnshuǐ-sīyuan 飲水思源	
ПИЕШ ЛИ ВОДА, ПОМНИ ИЗВОРА	145
yǒng 勇	
МЪЖЕСТВО	146
yúgōng-yíshān 愚公移山	
ГЛУПАВИЯ СТАРЕЦ МЕСТИ ПЛАНИНАТА	147
yǔshí-xiéxíng 與時偕行	
ВЪРВЯ В КРАК С ВРЕМЕТО	149
yùèjiào 樂教	
ОБРАЗОВАНИЕ ЧРЕЗ МУЗИКА	150
záo bì-jièguāng 鑿壁借光	
ДА ПРОБИЕШ СТЕНАТА ЗАРАДИ СВЕТИНАТА	151
zhèngshēng 鄭聲	
ЗВУЦИТЕ НА ЦАРСТВО ДЖЪН	152
zhīcháng-dábiàn 知常達變	
ПОЗНАВАМ НЕИЗМЕННОТО, РАЗБИРАМ ПРОМЕНЛИВОТО	153
zhì 智	
РАЗУМ	155

СТАРИННАТА КИТАЙСКА КУЛТУРА И НЕЙНОТО ЗНАЧЕНИЕ ЗА ДНЕСНОТО БЪЛГАРСКО ОБЩЕСТВО

Да се представи културата на един народ чрез езика и устойчивите – дошли до нас от прастари времена – изрази и понятия, е едно колкото брилянтно, толкова и трудно начинание. Брилянтно е защото културата и цивилизацията се предават и съхраняват чрез словото и в този смисъл словесността и особено способността ѝ да устоява срещу капризите на времето е от първостепенна важност за запазване на всяка цивилизация.

Китайската цивилизация е може би единственият образец за това как словесността увековечава мисловността като култура и традиция. Езикът и до днес остава един от ключовите фактори за устойчивостта на китайската култура, затова деветтомната поредица „Основни понятия в китайската мисъл и култура“, от която четири вече са издадени на български език, е своевременно напомняне и на нас, българите, колко важно е познанието на собствения език и културата, която той носи в недрата си и пази чрез трайни и осветени от вековете думи, понятия и изрази.

Китай е може би единствената държава, в която осмислянето на миналото, съживяването на словото и мисълта на духовната старина е не просто културна традиция, но и държавно дело. Според мен това е един от белезите на силната държава – силната ѝ връзка с нейното историческо слово.

Корените на мисленето са корени и на културата. „Основните понятия в китайската мисъл и култура“ като прозорци към мис-

ловността на една цяла цивилизация са подбрани внимателно от огромен екип китайски и чуждестранни учени, подредбата им е азбучна, според латинския ред на буквите в китайската фонетична азбука пинин. Обяснени са достъпно и подкрепени с илюстративни примери от огромно множество древна и средновековна китайска книжнина, почти напълно непозната на българските читатели. Наличието на макар и кратки цитати от толкова много китайски източници ни въвежда и в китайското книгознание.

Всичко, което читателите биха открили сами, ще оставя настрана, за да обърна внимание на ония извънтекстови измерения на тази поредица, които открих след превода и прочита ѝ и които според мен я правят изключително важна не само за изучаващите Китай студенти и читатели, но и за любителите на философията на живота, мисълта и смисъла на цивилизациите въобще.

Първото ми впечатление е преобладаването на термини от областта на литературната теория и критика. Естественият въпрос, който такъв акцент поражда, е: защо в китайската цивилизация литературата, особено поезията и поетиката, са толкова значими? От най-дълбока древност литературата в Китай е жива съставка на държавното управление, било за намиране на талантиливи учени за държавни служители, било за възпитание на нравите и извисяване на обществото като цивилизация. Неслучайно още в древността Китай е прочут като „царство на поезията“. Литературата на свой ред е свързана с философията, историята и едно присъщо в много висока степен на Китай явление – преклонение пред древността.

Една от главните причини за величието на китайската цивилизация и култура е възпитаваното още от дълбока древност благоговение към старината, към словото на предците, към образците на древността; при своето развитие китайската култура е надграждала постигнатото от предишните си творци, без да руши, оспорвала е, без да отрича, и никога не е новаторствала, поставяйки за основа на новаторството си самото него. Някои намират това за скованост – нека е така. Това обаче е сковаността, която сковава една от друга епохи и постижения и върху тяхната крепка основа гради културни постижения, които не изчезват във времето именно защото са сковани едно в друго, а заедно – в една древно-нова цивилизация. Средният път, който Конфуций завещава на тази цивилизация, винаги е разполагал силите отляво и отдясно към средата, към отстъпчивостта, към миролюбието, към

благоговението към праотците и тяхната мъдрост. Скъмността и трудолюбието са дълбоко свързани с приемствеността, която е белязана с липсата на културен радикализъм, а още по-малко на нихилизъм в тази древна култура. Едва в най-ново време като някакъв странен експеримент в китайската култура започнаха да се провират остриетата на нихилизма с неговата безлогосност и противоположност. Естествено, плитковатостта на подобни течения, които „опипват“ спецификата на китайската култура единствено за да се възползват от нея и – като паразитират върху нейната хилядолетна словесност – да я разграждат отвътре, е явна тъкмо в „несковаността“ им, която изглежда като свобода, а всъщност е несвързаност, изкорененост, разобщеност от мъдростта. Ето защо връщането към „основните понятия“ в коя да е култура е проява на държавническа мъдрост. В тази именно връзка читателят ще намери в поредицата немалко понятия от областта на старокитайската политическа философия, стратегическо и военно изкуство.

Друга особеност на поредицата е нейната академична изисканост и възможността да се настроим към едно присъщо на древните цивилизации вглеждане в думите, макар и чрез превода на нашия роден български език. Това вглеждане пък е особено важно за разпнатата на кръстопът България – първият въпрос, който то може да породии, е: защо строгото придържане към основни понятия и кристализирала през вековете мисловност са жизнено важни за нашето запазване като цивилизация? По какъв начин подмяната на основни културни и нравствени понятия подкопава цивилизацията и работи срещу една култура? Защо езикът, взет и като целокупна словесност, и като ясно определена смисленост, е най-важен фактор за благоденствието на един народ? И като следствие защо всеки народ трябва ревностно и с огромна предпазливост да пази културните си понятия?

За отвикналият да се вглежда в същността на думите съвременен човек сборникът „Основни понятия в китайската мисъл и култура“ може да се окаже не само възможност за вглеждане в най-важните умотпостижения на китайските мислители, но и повод за вглеждане в изгубените смисли на много основни понятия в нашата българска култура и духовна традиция.

*От преводача,
декември 2019 г.*

ЛЮБОВТА КЪМ ЧОВЕКА Е НАЙ-ВЕЛИКОТО ДЕЛО

Да се обичат другите, да ги пазиш и да им състрадаваш – това е най-важното нещо на света. Според древните китайци именно човекът е най-голямата скъпоценност под небето. Затова има израз „човечността е любов към хората“ (仁者愛人). Понятието „любов към човека“ постепенно се разширява от областта на личната нравственост към държавното управление, където то става „любов към народа“ (愛民). Народът е корен на държавата и от него зависят безопасността и заплахата, процъфтяването и гибелта на държавата; затова управляващите трябва да основават политическото управление върху най-високите принципи – да обичат народа си, да се сближават с него, да му носят полза, да следват волята му. Всяка политическа стратегия, закони и система имат като начало и крайна цел да обезпечават добруването и изгодата на народа. Тук е вложено не само конфуцианското понятие за „добродетелно управление“ (仁政), но е въплътена и важната идея на легизма за създаване на държавни закони и управление чрез закони. В нея проличават възвишените хуманистични стремежи на китайската нация.

ЦИТАТИ

欲人之愛己也，必先愛人；欲人之從己也，必先從人。（《國語·晉語四》）

Ако желаеш другите да те обичат, ти трябва пръв да проявяваш обичта си към тях. Ако желаеш хората да се съобразяват с тебе, сам започни да се съобразяваш с тях.

Речи на царствата

君子所以異於人者，以其存心也。君子以仁存心，以禮存心。仁者愛人，有禮者敬人。愛人者人恆愛之，敬人者人恆敬之。（《孟子·離婁下》）

Онова, с което благородният човек се отличава от другите хора, е скрито в сърцето му. Защото в него се таят подбудите на човеколюбие и на благочестието (ли). Човечният обича хората, спазващият благочестието почита хората; човеците неизменно обичат човеколюбивия и се отплащат с уважение на почитащия ги.

Книга на философа Мъндзъ

古之爲政，愛人爲大。（《禮記·哀公問》）

В древността най-високо от всичко в управлението на държавата поставяли любовта към човека.

Книга на благочестието

СМИРЕНИЕ В НИЩЕТАТА, РАДОСТ В ПРАВДАТА

Състояние, при което човек живее спокойно и в бедност, но се радва в придържането към правдата (дао). В очите на Конфуций и последователите му изучаването на истината и строгото придържане към правдата не е подбудено от стремеж към слава или изгода, но е родено от сърцето, покорно на истината – това е най-високата цел в целия човешки живот. Ето защо хората, за които истината и правдата са най-високо нравствено мерило, не са в състояние да ги предадат, за да преследват богатство и знатност – те предпочитат да живеят в бедност и притеснения, а тяхна радост да бъде пазенето на истината и правдата.

ЦИТАТИ

子曰：“賢哉，回也！一簞食，一瓢飲，在陋巷，人不堪其憂，回不改其樂。賢哉，回也！”（《論語·雍也》）

Учителят рече: „Колко добродетелен е [Йен] Хуей! [Поминува се] с кошничка ориз, с кратунка вода, [живее на] невзрачна уличка, друг човек не би понесъл скърбите му, а пък неговата радост нищо не може я помрачи! Ех, колко добродетелен е Хуей!

Беседи и изречения

子貢曰：“貧而無詔，富而無驕，何如？”子曰：“可也。未若貧而樂，富而好禮者也。”（《論語·學而》）

Дзъ Гун попита: „Възможно ли е беднякът да не раболепничи, а богатият да не е горделив?“ Учителят [Конфуций] отговори: „Възможно е: когато бедният е намерил отрада [в добродетелния живот], а богатият е обикнал благочестието.“

Беседи и изречения

СЪГЛАСИЕ НА ОСЕМ ГЛАСА

Съгласие и хармонично звучене, достигнато при свирене на осем вида музикални инструменти – изразява възможността да се достигне хармония в обществото. „Осем гласа“ са гласовете на музикални инструменти, направени от осем вида материал: метал, камък, глина, кожа, коприна, дърво, кратунка и бамбук. Изразът произлиза от „Книга на писанията“ и подчертава, че предимствата на всеки от осемте вида инструменти трябва да се проявяват в хармонично единение със звука на всички останали; тук е въплътен естетическият идеал на древнокитайските музика и музикално творчество – красотата е хармония. Освен това музиката прониква в дълбините на човешката душа и затова „осемте гласа“ могат да изразят или предизвикат в душата различни състояния, поради което те са важни в древнокитайската култура на възпитанието. Целта на последната е чрез различни мелодии да повлияе на душата така, че да я доведе до състояние на мир и хармония, които са в съгласие с предписанията на церемониалната музика за душевното състояние и поведение на човека. Същевременно хармонията на осемте звука внушава, че различни по характер хора могат да изразят себе си в общото звучене на обществото и да достигнат хармонично съвместно съществуване, при условие че се придържат към общи мерила и взаимно се допълват и съчетават.

ЦИТАТ

詩言志，歌詠言，聲依永，律和聲。八音克諧，無相奪倫，神人以和。
(《尚書·舜典》)

Поезията е слово на устрема, песните са музика на словото, петте звука¹ следват [движението на] песента, мелодиката е в съгласие с

¹ На китайската пентатоника: гун, шан, дзюе, джи и ю.

петте звука. [По този начин] осемте различни гласа могат да достигнат съгласие, ако никой от тях не отнема [от другите], нито нарушава реда – и духове, и люде ще са в съгласие чрез [тяхното съгласие].

Книга на писанията

СЕВЕРЕН НАПЕВ

Поетично-музикален жанр, възникнал в Северен Китай от народните напеви на северните народи през династия Северна Сун и дори по-рано. След нахлуване в Южна Сун и династия Юан джуржените и монголите заимстват нашироко от музикално-песенното и танцувалното изкуство на китайците, като постепенно създават специфичния северен напев с неговата система. Същевременно те привличат образовани китайци в творчески колективи, които творят множество прекрасни произведения. В сравнение с поезията *цъ* на сунските литератори северните напеви са изтъкани от простота и прямота, използват повече разговорния език, позволяват си повече свобода от строгите правила на класическата поезия. Основните изпълнителски форми на северния напев са две: *сяолин* (小令, кратка песен) и *таошу* (套數, песенен цикъл). Драматическото изпълнение на северния напев се нарича *дзадзю* (северна юанска музикална драма). През династия Юан образованите люде заемали невисоко обществено положение; те прибегвали до северния напев, за да изразят мислите и чувствата си, поради което той получил необичайно разпространение. Най-ярки представители на жанра са Гуан Ханцин, Ма Джиюан, Бай Пу и Джън Гуандзу, известни заедно като „четиримата велики творци на юански напеви“.

ЦИТАТИ

宋世所謂詩餘，金元以來所傳南北曲者，雖非古之遺音，而猶有此名目也，夫人能爲之，而聞之者亦能辨別其是否，誠因今而求之古，循俗而入於雅.....因聲以考律，正律以定器，三代之樂亦可復矣。（丘濬《大學衍義補》卷四十四）

Тъй наречените неравни стихове [поетичния жанр *цъ*] от епохата Сун са преминали в южните и северните напеви от времето на

Дзин и Юан насам; макар да не са [еднакви по] тон с нотите от древността, те все още носят техните названия. Когато някой съчини с тях мелодия, слушателите също могли да доловят в нея кое е правилно, кое не е; така те от сегашната мелодия действително се устремяват към древността, от пошлото навлизат във възвишеното... Прочее, от звукоредите се издирват [древните] ладове, а според правилните ладове се настройват инструментите – така дори музиката на Трите най-древни епохи може да се възроди!

Циу Дзюн, *Добавка към изложението на Висшето учение*

唱者只二人，末泥主男唱，旦兒主女唱。他若雜色入場，第有白無唱，謂之“賓白”。“賓”與“主”對，以說白在“賓”，而唱者自有“主”也。至元末明初，改北曲爲南曲，則雜色人皆唱，不分賓主矣。（毛奇齡《西河詞話》卷二）

[Отначало] пеели само двама души. Ролята на *мони* се пее от мъж, тази на *дан* – от жена¹. Ако на сцената се въвеждали и други роли, то те само говорели на „бял език“ [разговорен, лесно разбираем при слушане], но не пеели. Това се наричало „речитатив на гост“ – „гост“ се противопоставя на „домакин“, речитативите се изпълняват от „гостите“, а пеенето – единствено от „домакините“. До края на династия Юан и началото на Мин „северният напев“ става „южен напев“, тогава и на допълнителните актьори се позволява да пеят и изчезва разделението на „домакини“ и „гости“.

Мао Цилин, *За стиховете цъ от Си Хъ*

¹ *Мони*, мъжка роля в традиционния китайски театър (*шън* в пекинския), *дан* – женска роля в традиционния китайски театър.

ГРУБАТА СИЛА ЩЕ ПОГИНЕ

Ако някой се ослания на военна сила и чрез нея налага превъзходството си, той най-вероятно ще претърпи крушение. Това е конкретно възплъщение на идеята на древнокитайския философ Лаодзъ за „придържане към мекотата“ (守柔). Според Лаодзъ всяко нещо притежава твърда и мека, силна и слаба страна и тези две страни не са абсолютни, но при определени условия могат да преминават една в друга. Нещо повече, в далечна перспектива силните неща са ония, които всъщност са достигнали своя предел, а слабите неща, напротив, са изпълнени с жизнени сили и са в състояние на възход. По същия начин и държава, която се ослания на военна сила и оказва чрез нея натиск по целия свят, в края на краищата е поела пътя към собствената си гибел. Тази мъдрост ни учи, че при управлението на държавата и в човешките ни взаимоотношения в никакъв случай не бива да се постъпва с твърдост не в мяра и е напълно недопустимо потискането на слабия, когато сам си силен. Твърдостта трябва да се преодолява чрез мекота, твърдост и мекота да се допълват взаимно – само така може да се постигне стабилност и хармония.

ЦИТАТ

人之生也柔弱，其死也堅強。草木之生也柔脆，其死也枯槁。故堅強者死之徒，柔弱者生之徒。是以兵強則滅，木強則折。（《老子·七十六章》）

При раждането човешкото тяло е нежно и слабо; при смъртта то става кораво и вкочанено. Живите треви и дървета са нежни и гъвкави; смъртта ги прави сухи и чупливи. Онова, прочее, що е вкоравено и твърдо, е обречено на смърт; онова пък, що е нежно и слабо, върви към живот. Това е причината грубата сила да погива, а коравото дърво да се троши.

Книга на философа Лаодзъ

(ОКАЗВАМ) ВСЕОБХВАТНА ПОЛЗА И ПОДКРЕПА НА НАРОДА

Принасям всеобхватна полза на народа и го избавям от нужди и страдания. Мисълта е израз на високи изисквания към държавника. По същество този принцип изисква от управляващия човеколюбие и състрадание към простия народ, вглеждане в нуждите и страданията му и най-вече всеобхватни политически мерки, донасящи полза и подкрепа на народа. Държавник, който е осъществил идеала да оказва всеобхватна полза и подкрепа на народа, възплава добродетелта *шън* (聖) – свършена мъдрост.

ЦИТАТ

子貢曰：“如有博施於民而能濟衆，何如？可謂仁乎？”子曰：“何事於仁，必也聖乎！堯舜其猶病諸。”（《論語·雍也》）

Дзъ Гун попита: „Ако [владетелят] оказва всеобхватна полза и дарява щедра помощ на народа, какъв е той? Може ли да се нарече човеколюбив?“

Учителят отговори: „Не само е човеколюбив, но дори е свършено мъдър! В сравнение с него дори Яо и Шун имат недостатъци!“
Беседи и изречения

ВЪЗПИТАНИЕ БЕЗ ДУМИ

Възпитание, което не прибъгва към думи, за да наставлява. Възпитателна форма, произлизаща от принципа на Лаодзъ за „недеяние“. В обичайния смисъл на древнокитайското просвещение управляващият изразява повелите си и указанията си чрез слова, за да накара поданиците си да спазват изискванията на ритуалите и законите с думите и поведението си, и дори с вътрешното си духовно състояние. Лаодзъ бил против такова „дейтелно възпитание“, като считал, че управляващите не трябва да налагат волята си чрез заповеди да ръководят народа, но чрез „недеяние“ и „неговорене“ да се водят по естественото му състояние и да го съхраняват. По-късно изразът „възпитание без думи“ означава да влияеш и увеличаш след себе си хората чрез личните си добродетели и постъпки.

ЦИТАТИ

是以聖人處無爲之事，行不言之教。（《老子·二章》）

Съвършеномъдрият човек, прочее, управлява делата си чрез недеяние и възпитава, без да говори.

Книга на философа Лаодзъ

不言之教，無爲之益，天下希及之。（《老子·四十三章》）

Да възпитаващ без думи и да носиш полза, без да действаш – това малцина в Поднебесната го постигат.

Книга на философа Лаодзъ

НАРОДЪТ Е ХАЗНАТА НА ДЪРЖАВАТА

Съхранявам богатствата си в ръцете на народа. Това е политико-икономическа идея, съществувала още в Древен Китай и разкрита в епохата до Цин във философията на конфуцианците, моистите, даоистите, легистите и военните стратегии. Тя изисква от държавниците минимализиране на данъците и икономия в разходите на държавата – управляващите не трябва да гледат на народа като на източник на лични изгоди и да го ограбват. Друга страна на идеята е да се провежда политика на милосърдие и щедрост, например да се позволява и насърчава обогатяването на народа чрез справедлива изгода. В тези политически идеи е скрито знанието за тъждеството между богат народ и богатата държава. Богатият народ е основа на богатата държава, но също и гаранция за това сърцето на народа да е обърнато към държавата му. А корен на държавното богатство е не само материалното богатство, но най-вече сърцето на народа. Тук е доразвита идеята „народът е корен на държавата“. Днес разглеждането на народа като хазна на държавата е един от символите на съвременната китайска цивилизация.

ЦИТАТИ

善爲國者，必先富民，然後治之。（《管子·治國》）

Добрият държавник е длъжен отначало да обогати народа, а след това да го управлява.

Книга на философа Гуандзъ

取於民有度，用之有止，國雖小必安；取於民無度，用之不止，國雖大必危。（《管子·權修》）

Ако от народа се взема с мярка и взетото се употребява разчетливо, тогава и малка да е държавата, тя ще е в безопасност; ако от

народа се взема без мярка и взетото се употребява разточително,
тогава и велика да е държавата, тя е в неминуема опасност.
Книга на философа Гуандзъ

善爲國者，藏之於民。（《三國志·魏書·趙儼傳》）

Мъдрият държавник трупа хазната си в народа.

История на Трицарствието

БАМБУКЪТ Е ГОТОВ В УМА

Преди да захванеш рисуването на бамбука, трябва да го нарисуваш докрай в ума си – преди да пристъпиш към творчество, трябва да имаш готов замисъл и образи в ума. Изразът разкрива особената образно-мисловна подготовка, предшестваща творчеството, същевременно предлага предварително изискване за творческия и проектантския труд. Когато е реч за изкуство, авторовите мисли, разбирания, чувства и стремежи трябва да са в единство с предметите и образите в изкуството му, той трябва да създаде в ума си естетически образи и да завърши творческия си замисъл, и чак след това, използвайки умения и техники, посредством материални средства да въплъти замисъла си в осезаеми, конкретни произведения. Що се отнася до технологическото проектиране, там предварителният замисъл е по-рационален, допуска поправки и изменения, а „бамбукът е готов в ума“ е израз, описващ идеално положение в работата на проектанта.

ЦИТАТИ

故畫竹必先得成竹於胸中，執筆熟視，乃見其所欲畫者，急其從之，振筆直遂，以追其所見，如兔起鶻落，少縱則逝矣。（蘇軾《文與可畫谷偃竹記》）

Ето защо, когато рисуваш бамбук, той трябва предварително да израсте в ума ти и когато хванеш четката си, да е готов, да го съзерцаваш, като виждаш ясно онова, що желаеш да рисуваш; после бързо следвай образа му, движи четката с размах и без колебание, за да уловиш умозримото – също както ястреб връхлита заека, напуснал прикритието си – ако го оставиш на воля, подир няколко мига той ще изчезне завинаги.

Су Ши, Мисли върху картината на Уън Юкъ „Бамбуковата долина“

文與可畫竹，胸有成竹；鄭板橋畫竹，胸無成竹。濃淡疏密，短長肥瘦，隨手寫去，自爾成局，其神理具足也。（鄭板橋《修竹圖》）

Когато Уън Юкъ [се готви да] рисува бамбук, бамбукът е готов в ума му. Когато Джън Банцяо [се готви да] рисува бамбук, в ума му няма бамбук. Плътни или бледи [са краските му], редки или гъсти [са листата му], дълги или къси, тлъсти или мършави [са стволите му] – това се определя от волята на ръката му, бамбукът му се ражда върху хартията естествено, а образите му са напълно правдиви и с възвишено излъчване.

Джън Банцяо, *За рисуването на бамбук*

ДА ПРЕДАДЕШ ДУХА И ВЪПЛЪТИШ ОБРАЗИТЕ

Изобразеното или въплътеното в едно произведение на изкуството или литературата е живо, вълнуващо и изразително съчетание между тяло и дух. Първите два йероглифа означават да уловиш и предадеш духа на нещо, да го изобразиш живописно, като истинско. Другите два означават да предадеш образа като жив, досущ като първообраза, бил той човек, или предмет. Първоначално изразът се употребява като термин от живописиста, постепенно навлиза и в литературознанието. Той е въплъщение на стремежите и на художника, и на литератора, да пресъздаде лицата и образите със средствата на изкуството.

ЦИТАТИ

四體妍蚩，本無關於妙處，傳神寫照，正在阿堵中。（劉義慶《世說新語·巧藝》）

Дали външността е обрисувана красиво, или грозно – това не определя чудесните качества [на произведението]; същността [на майсторското творчество] е в предаването на духа и въплъщаването на образите.

Лиу Ицин, *Нови истории, събрани по света*

空中蕩漾最是詞家妙訣。上意本可接入下意，卻偏不入。而於其間傳神寫照，乃愈使下意，栩栩欲動。（劉熙載《藝概》）

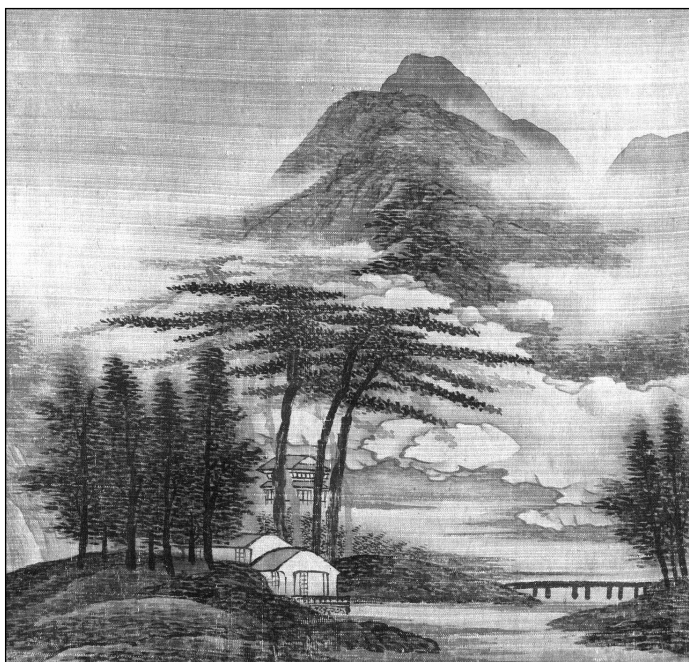
„Да се увисне в празното пространство“ е най-изкусната техника на майсторите на цъ. При нея предходната мисъл, която би била естествено продължена в следващата, се оставя незавършена. В отвореното чрез това пространство се предава духът и се въплъщава образът, с което следходната мисъл се прави още по-жива и силно въздействаща.

Лиу Сидзай, *Обзор на литературните теории*

描畫魯智深，千古若活，真是傳神寫照妙手。（李贄《李卓吾先生批評忠義水滸傳》）

Рисунката, изобразяваща Лу Джишън, и след хиляда години е досущ като жива – това е майсторството да предадеш духа и въплътиш образа.

Ли Джи, Критически бележки към романа „Крайречно царство“

ПРОЛЕТЕН ПРАЗНИК

Най-важният от всички традиционни празници за китайците в Китай и по целия свят. В тесен смисъл „пролетният празник“ е първият ден на първия месец по лунния (земяделския) календар – китайската Нова година; в по-широк смисъл пролетният празник е цял период от годината, който започва от 23-ия ден на последния лунен месец (деня за жертвоприношение на бога на домашното огнище в Древен Китай) до 15-ия ден от първия лунен месец (празникът на фенерите). Съвременният смисъл на празника е съчетание между древното и разширеното разбиране за него. Някога по време на пролетния празник китайците са извършвали жертвоприношения в чест на божества и предци, лепели са пролетни стихове с пожелания и новогодишни рисунки, купували са новогодишни подаръци, семействата са се събирали за празничен пир, разменяли са си пари в червени пликове, бдели са до настъпване на новогодишната полунощ, пускали са фойерверки и пушкала, посещавали са сродници и приятели и т.н. В пролетния празник са споени нравствените и религиозните чувства на китайците, съзнанието за живота; в него е натрупан дълбок исторически смисъл и е съхранена богата културна традиция. В нравствено-религиозно отношение освен с жертвоприношения и моления към предците и божествата за закрила на дома и семейството празникът е важен като въплъщение на родовото единство на китайците, мирното събиране в семейния кръг и почитта между близки и сродници. В съзнанието за време и житейски смисъл едновременно с отпращането на старото и посрещането на новото, прогонването на зли духове и сили, пролетните празници са израз на надежда за благословена нова година и очакване на по-добър живот. Под влиянието на старата китайска култура и съседните на Китай народи са възприели обичая да празнуват пролетния празник като начало на новолетието.

ЦИТАТ

爆竹聲中一歲除，春風送暖入屠蘇。千門萬戶曠曠日，總把新桃換舊符。（王安石《元日》）

Всред грохота празничен на пушката
годината веч си отива;
топло появява пролетен вятър,
старото вино наливат.

Врати и прозорци навсякъде греят
на слънце галювно зарите;
да свалят е време дъсчиците вехти¹
и с нови да кичат стените.

Уан Анши, *Първият ден на годината*

¹ Букв. прасковени талисмани – направени от прасковено дърво дъсчици с изображения или имена на добри духове, що закрилят дома от нечистите сили.